

РЕЦЕНЗИЯ

Дисертация на тема: АФЕКТ, УПЛАХА И СМУЩЕНИЕ В КЛИНИКО-ПСИХОЛОГИЧНАТА СЪДЕБНА ЕКСПЕРТНА ДЕЙНОСТ

Докторант: Георги Кирилов

Научен ръководител: доц. Владимир Велинов, дм

Научен консултант проф. Соня Карабелова, дпсн

Рецензент: доц. Павлина Петкова, дм

Дисертацията на Кирилов е върху предизвикателната тема на експертната клиничко-психологична оценка при извършено правонарушение с проблем в афективното преживяване на извършителят. Докторантът има дългогодишен сериозен опит на експерт, много добра подготовка и участие на наши и международни форуми в дискусии и обучение на тази тема, което е много добра предпоставка за научното изследване.

Дисертацията е разработена в разработена на 305 страници, литературата обхваща 55 заглавия предимно специализирана литература, 39 таблици, научните публикации свързани с дисертацията 6 броя.

Кирилов представя като основна цел на дисертацията „разработване на методика, която да подпомага специалистите - вещи лица в областта на психиатрията и психологията в процеса на оценка и изготвяне на техните експертни становища, относно наличието на физиологичен афект, уплаха и/или смущение.“ Като подцели той центрира: изготвяне на специализиран диагностично-експертен инструмент и извеждане на единна концепция по отношение на понятията „афект“, „физиологичен афект“, „уплаха“ и „смущение“. Изведени са четири основни задачи, които определят стъпките на последователно разгръщане на научното изследване и постигане на целите. Основната хипотеза на изследването е изработването на „специфичен за българската социокултурна среда инструментариум, който да послужи в процеса на диагностика и скрининг на особените състояния – физиологичен афект, уплаха и смущение“.

Литературният обзор на дисертацията е изключително подробен и добре систематизиран в няколко основни области: съдебно-психологична експертиза; физиологичен афект; психодиагностична експертна оценка на физиологичен афект

Много добре е анализирана темата за афекта през призмата на психологията включително различните парадигми, съдебната психология, правото. Представени са много подробно и специализираните правни понятия вменяемост, невменяемост, виновност, които са обвързани с афекта. Дискутиран е и дебата за намалената вменяемост. Взаимовръзката между афекта и неговото влияние върху волевата способност на дееца да разбира и ръководи постъпките си е обсъдена през много детайлни позиции на прависти, медици и психолози. Още по-значими са дебатите и коментарите на прависти, психиатри и психолози за понятията и техните съдържателни граници на професионалните понятията уплаха и смущение, където „уплахата би могла да се интерпретира предимно като емоционален феномен, а смущението като интелектуално-мисловен“. Точно тук докторантът извежда от теоретичните дискусии и анализи, че изключително сериозно влияние оказва личностовата предиспозиция на дееца като когнитивна, емоционална и волева организация на поведението. Тук са обсъдени влиянието на ПАВ, изчерпването при продължителен стрес и острата психична и поведенческа реакция при внезапна заплаха, която има компоненти на границата между норма и патология. Много ценна част от обзора е този теоретичен сравнителен анализ, който прави Кирилов в правните позиции на англо американската, западно европейската, руска, беларуска, албанска, и българска култури за влиянието на афектите гняв, ярост, омраза, страх, ужас, отчаяние върху мотивацията и поведението, върху годността за вменяемост.

Кирилов прави подробно представяне на понятието „афект“ в клинично-психологичен план и отнасянето към експертната оценка, както в исторически план, така и в сравнителен между различните школи на психологична и психиатрична оценка. Тук той чудесно проследява приносът на българската школа повече от сто години назад, който е обвързан с разграничаване на патология от екстремно емоционално преживяване с психосоматични компоненти и активиране на защитни механизми. Много добре са представени психологичните взаимовръзките между стимулите на средата, психологичните нагласи, когниции, афект, поведение. В отделна подчаст се обсъдени отново в сравнителен план между правото и психологията понятията уплаха и смущение. Едновременно с това докторантът внася анализ и собствена позиция към общите и различни психологични компоненти между физиологичен афект, уплаха и смущение, силно раздразнение с последиците от тях в „пределите на неизбежна отбрана“ и „превишена

виновност“. Описани, анализирани и разграничени са състоянията на физиологичен и патологичен афект и правните последици от тази психиатрично-психологична оценка. Цитирани са много Постановления, практически съдебни решения по казус и тълкувания на Върховният Съд през последните години, които внасят изменения, допълнения и важни акценти за правната и психологична част. В тази част много ясно се открояват правните и психиатрични квалификации, които психологът изготвящ съдебна експертиза трябва да разбира и съобразява в своите оценки. В друга подчаст отново подробно с много практически детайли от експертната практика е представен анализът за вариантите на оценките за „афект, физиологичен афект“, фази на физиологичния афект, диференциално разграничаване физиологичен и патологичен афект, причини за тяхното възникване. Обобщено е представена взаимовръзката личност и физиологичен афект.

В самостоятелна част е обсъдена темата за методологичните принципи при изготвяне на експертиза: разграничаване на „силно раздразнено състояние“ и „физиологичен афект“; влияние на личностовата предиспозиция, продължително изчерпване при стрес, кумулиран афект, проекция на фиксирани травматични преживявания за възникването на тези състояния; влияние на личностовата импулсивност, емотивност, и експлозивност; разграничаване физиологичен и патологичен афект. Тук много подробно са представени критериите за наличие на физиологичен афект според рускоезичната, германската и българската литература.

Третата глава представя емпиричното изследване. Първоначално е изведен конструираният от докторанта инструментариум, който да послужи в процеса на диагностика и е скрининг на особените състояния – физиологичен афект, уплаха и смущение. Този инструментариум, по същество скрининг се базира на теоретичният анализ в първата глава и личната практика на докторанта като специалист съдебен експерт, където вече доста години изготвя експертни становища, относно наличието на физиологичен афект, уплаха или смущение. Инструментариумът е изключително детайлен и обхваща области от семейната история и личностово развитие, проблеми в развитието, психодиагностика на когнитивни процеси и интелект, личност и аспекти на личностовото функциониране, където са приведени и специализираните тестови въпросници и проективни тестове, препоръчвани от докторанта през неговия практически експертен опит. След това са въведени седем рубрики за: Особенности в психо-физиологичното

функциониране в периода непосредствено предхождащ инкриминираното деяние; Детайли в непосредствена връзка с доафектната фаза - специфики на ситуацията, поведението и преживяванията, които предхождат афекта; тип на ситуацията; разгръщане на ситуацията; Механизъм на разгръщане на ситуацията във връзка с афектогенното действие; Емоции, съпътстващи разгръщането на ситуацията; Динамика на преживяванията при разгръщането на ситуацията; Същинска фаза на афектогенната ситуацията; Изход от афекта, фаза на изчерпване или след афектна фаза. Всички конкретизирани оценки, изведени от тестовете се трансформират с качествени критерии за наличност или не на определени личностови характеристики, които са обвързани с експертната оценка за физиологичен афект. Направени са и конкретни описания на трансформирането на тестовите оценки, към конкретната качествена оценка.

Така изграденият инструментариум съдържа всички важни области на психодиагностична оценка и превръщане на качествените тестови оценки в количествени параметри, които кореспондират с експертната оценка за наличието на физиологичен афект, уплаща и смущение. Този инструментариум дава възможност психолозите експерти да уеднаквят своята работа и да имат единни критерии за експертна оценка, което ще подобри качеството на експертните становища.

След това се представени **данните от проведеното психологично диагностично изследване** при група от 55 експертни лица, като 30 са от личната практика на докторанта. Тук искам да отбележа, че заявките на Съда за този род експертни оценки е ограничен, но тяхната важност за съдебните решения е водеща, а изготвянето на психологичното експертно становище е много подробно и продължително. Данните за всяка представена експертна оценка са много подробно описани, включително тестовите оценки и анализи на демографски фактори, честотно разпределение на реализирано в миналото противоправно поведение, или санкционирани агресивни прояви. Извършените сериозни и задълбочени статистически анализи разкриват взаимовръзките между различните променливи заложи в инструментариума, като докторанта непрекъснато отчита малкия брой изследвани лица, което създава несигурност в интерпретациите. Много детайлно са анализирани особеностите в емоционалната незрялост и специфичните афективни реакции при продължително или остро фрустриране, проблеми на самоконтрола върху гнева, което може да разгърне физиологичен афект. Изключително ценни са анализите от експертните

становища основани на Минесота тест, където се отчитат личностовите разстройства. Подробно са описани данните от проективния тест на Роршах, по интерпретативната методика на Екснер, която дава анализ върху личностовата специфика на афектите, междуличностните взаимоотношения, идеацията, медиацията, процесинга и себевъзприемането. При двете методики са изведени тестови параметри, които в най-висока степен са релевантни към анализ на експертната оценка за наличие на физиологичен афект, уплаха и смущение при изследваното лице. Подробно са обсъдени и кодирани данните за фазите на афекта, динамиката на преживяването и механизмите на разгръщане на ситуацията във връзка с афектогенното действие. Много подробно е описано използването на инструментариума при всяко експертно изследване, проведените статистически анализи и качествени експертни оценки за наличие на физиологичен афект. При кодирането на данните от проучените експертни становища са очертани 13 клъстера, където тежестта на всеки фактор се интерпретира към експертната задача. Приложени са и конкретни данни от разгръщането на фазите на афекта в ситуацията на деликт, оценката и кодирането на компонентите на афекта, които изграждат крайната оценка.

Докторантът прави специфично **сравняване на експертната оценка** изготвена с предложени инструментариум и групата, където е направена експертната оценка без него. Данни показват ползата, по доброто обхващане и анализиране на всички значими за експертната оценка компоненти, което дава по-добро извеждане на крайната експертна оценка за наличие или не на физиологичен афект. Със стратегическа значимост са областите на оценка за разгръщане на ситуацията на конфликт между правонарушител и жертва, динамика и разгръщане на емоцията на подекспертния в тази ситуация, същинската фаза на емоционална кулминация и изход, фаза на афектно изчерпване при него.

В последният преработен вариант на дисертацията, докторантът прилага значителен брой **илюстративен анализ относно възможностите на методиката за диагностика и скрининг на особените състояния физиологичен афект, уплаха и смущения**. Акуратно той започва с това, че при 72% от експертните заключения и получените оценки с разработения инструмент. В представените подробни анализи от приложения инструментариум в подробности на всяка стъпка и съпоставките на експертните заключения, където има пропуски – напр. не се отчитат някои значими характеристики на протичането и разгръщането на фазите на афекта и волевия самоконтрол на подекспертното

лице. Това води до неточности и съществени пропуски на експертните оценки, когато се провеждат без инструментариума. Изработеният инструментариум от докторантът Кирилов дава ясна и подробна последователност на събиране на данните, поетапна експертна оценка на всеки етап от разгръщането на афекта, специфични нарушения на преживяванията, разбирането на смисъла и последиците от извършеното деяние, отчитане на наличния волеви самоконтрол върху поведението, налични нарушения в постафектната фаза. В тези анализи много ясно се вижда как протича експертното събиране на данни, тяхното анализиране на различни нива, съпоставяне с експертния опит за количествени и качествени нарушения в емоционалните преживявания, осмисляне на собствените действия и техните последици, дълбочината на нарушения волеви самоконтрол, който може да окаже промяна в афектното преживяване и поведение, но без да се нарушава същността на годността на подекспертното лице за „разбиране и ръководене“ на постъпките си. В тези илюстрирани анализи има много подробности, които показват последователността и дълбочината на интерпретиране и съпоставяне на много данни, за да се постигне убедително мотивирана експертна оценка. Всичко това е изработено на професионален психологичен език, но разбираем както за лекарите и психолози експерти, така и за юристите от съдебния процес. Тук е важно да се отбележи, че Кирилов е формирал, в годините на сериозна и сложна експертна оценка, умения да следва логиката на психичните процеси, взаимовръзки с поведението и отчитане на количествени промени без качествени нарушения или с наличие на качествени нарушения. Този инструментариум е разработен през тези негови умения и опитност, което заслужава признание!

В заключението на дисертацията е разработването и апробирането на изготвения инструментариум за психологична експертна оценка за наличие или отсъствие на физиологичен афект, уплаха или смущение, което би гарантирало добра компетентност и уеднаквени критерии на психолозите за формиране на експертно становище. Изведени са и препоръки към клиничната практика и експертни изготвянето на експертни становища. Стегнато се обобщени приносите в научното изследване и ограниченията, които изискват бъдещи разширени изследвания.

Представеният **автореферат** е съответен на дисертационната разработка . Изведеният принос е центриран към „Разработването на специализирания диагностично-експертен инструментариум, който предоставя възможност на вещите лица – клинични

психолози да кодират данните по делото и да получат категорична рамка по отношение на специализираната оценка при лица суспектни за реализирането на деликт в ситуация на физиологичен афект, уплаха и смущение, който предоставя директен практически принос“.

Заключение: Докторската дисертация на Георги Кирилов е изключително ценна да съдебно психологичната експертна практика в няколко области:

- Тя съдържа важен теоретичен обзор и анализ на темата физиологичен афект, уплаха и смущение през теорията и практиката у нас и в чужбина между психология, право и психиатрия
- Изготвеният авторски инструментариум е много ценен за психолозите експерти, които ще имат ясни указания, в кои области е задължително диагностично да направят оценка, кои са препоръчителните тестови методики, как да трансформират тестовите оценки в специфични оценки, през които ще се интерпретира наличието или не на физиологичен афект
- Много са важни конкретните практически препоръки в прилагането на инструментариума, кои са проблемните и трудни области на оценка, кои са важните аспекти подкрепящи наличието на физиологичен афект.
- Представените илюстрации на качествени анализи при изготвяни на експертните становище за конкретни клиенти, дава още едно ниво на подкрепа на възможностите на инструментариума, който ще подобри практиката на експертите, които го прилагат.

Критични бележки и препоръки:

Като рецензент считам, че този първи вариант на изработен и добре апробиран вариант на инструментариум за психологична диагностична оценка и изготвяне на експертно становище относно проблема за физиологичен афект е определено успешен и много полезен. Разбира се, в период след неговото по-широко прилагане ще бъде ревизиран и коригиран като втори авторски вариант. Моите препоръки са в бъдеще Кирилов да изготви Практическо ръководство върху дисертацията, което да послужи за обучение на специализанти и непосредствено използване от психолози експерти при изготвяне на експертни становища.

Като рецензент считам, че дисертационният труд на Георги Кирилов отговаря на високите критерии за докторска дисертация, като най-същественният принос - разработеният инструментариум за експертно становище за наличие на физиологичен афект, уплаха и смущение има сериозна практическа стойност за клиничната психология и правораздаването.

Предлагам на уважаемите членове на Научното жури да присъдят на Георги Кирилов образователното и научна степен „Доктор“ по научната специалност „Психология“.

26.04.2022 г.

София

Изготвил рецензията:

доц. П. Петкова